

Др Гордана М. Дракић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
G.Dragic@pf.uns.ac.rs

Др Урош Н. Станковић, асистент са докторатом
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
U.Stankovic@pf.uns.ac.rs

НОВИ ПОДАЦИ О ПРВИМ ПОКУШАЈИМА КОДИФИКАЦИЈЕ ГРАЂАНСКОГ ПРАВА У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ (1827–1837)*

Сажетак: У раду ће бити изнета нова сазнања о првим покушајима кодификације грађанског права у Кнежевини Србији, који су ирајали од првог помена рада на грађанском закону до одбацавања Француског грађанског законика као узора за будући српски кодекс. До својих открића аутори су дошли уз помоћ архивске грађе, стране литературе и штампе. Она се ииу рада двеју кодификајорских комисија, нацрта грађанског законика сачињеног између 1834. и 1837. и неких дејала у вези са ангажовањем стручних људи ради израде грађанске кодификације.

Кључне речи: Лазар Зубан, Јован Хаџић, Василије Лазаревић, Француски грађански законик, Српски грађански законик, кодификација грађанског права.

1. ДОСАДАШЊА САЗНАЊА О ПРВИМ ПОКУШАЈИМА КОДИФИКАЦИЈЕ ГРАЂАНСКОГ ПРАВА У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ

Почеци рада на кодификацији грађанског права у Кнежевини Србији трају од 1827, године када је у до сада истраженим изворима забележен први помен рада на грађанском закону, до 1837, када је напуштена мисао о Француском грађанском закону као основи за будућу српску грађанску

* Чланак је настао као резултат истраживања на научноистраживачком пројекту *Правна традиција и нови правни изазови*, чији је носилац Правни факултет у Новом Саду.

кодификацију. Нека својства кодификаторског рада у том периоду су се мењала: понекад би на законима радили појединци, а понекад комисије; понекад се размишљало о преузимању решења из више страних кодекса, а понекад само из једног, уз местимичну адаптацију његових одредби приликама у Србији. Но једно његово обележје је константа – на пројекту законика су све то време радили нестручњаци. Због тога се читаво раздобље од 1827. до 1837. може сматрати за једну органску целину у кодификаторском раду.

Први покушаји израде грађанског законика у Кнежевини Србији били су тема многих аутора. О њима су писали учесници у кодификаторској делатности, историчари, правни историчари...¹ Захваљујући њима о почецима кодификаторског подухвата зна се много; познате су промене у саставу прве законодавне комисије (тзв. Законодатељне) и њен рад, нарочито анегдоте о лошим преводима страних правних појмова, познати су формирање друге кодификаторске комисије (тзв. Законоправитељне)², примедбе кнеза Милоша на њен нацрт грађанског законика и владареve смернице за отклањање недостатака у том тексту и многе околности у вези са доласком Јована Хаџића и Василија Лазаревића у Кнежевину Србију и њихове замерке на до тада сачињене пројекте законика. Премда су сазнања о првим покушајима кодификације грађанског права врло богата, аутори овог рада претпостављали су да има простора да се она још обогате. Та претпоставка показала се

¹ Нека од дела у којима се говори о овој теми су Јован Хаџић, „Спомени из мога дневника”, *Огледало србско* 2/1864, 36–38; Мита Петровић, *Финансије и услове обновљене Србије до 1842.* I, Београд 1897, 579–582; Алекса С. Јовановић, „Рад на ‘торжественим’ законима”, *Архив за правне и друшћивене науке* (АПДН) 4/1909, 257–262; 1/1911, 11–25; 2/1911, 90–100; 3/1911, 169–177; 4/1911, 256–264; Алекса Ивић, „Израда законика за Кнежевину Србију (Од 1829–1843)”, АПДН 3/1921, 177–197; Миrash Кићовић, *Јован Хаџић (Милош Светић)*, Нови Сад 1930, 71–79; Томица Никчевић, *Посиљанак и покушај израде Грађанског законика Кнежевине Србије*, Београд 1971, 1–24; Вук Стефановић Караџић, *Прејиска IV-V*, Београд 1988–1989, на разним местима; Драган Николић, „Рад на грађанском законуку у Србији 1829–1835. године”, *Сто ђедесет година од доношења Српског грађанског законика (1844–1994)* (уредник Миодраг Јовичић), Београд 1996, 85–92; Душан Николић, „Два века грађанског права у обновљеној Србији (1804–2004)”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* (ЗРПФНС) 2/2004, 277–309.

² Стиче се утисак да се у литератури називи *Законодајелна*, односно *Законоправитељна комисија*, сматрају за званичне називе тих тела, што није исправно. У регистру Унутрашњег одељења Кнежевске канцеларије за 1834. ова друга се појављује под именом *Законописатељна*, а синтагма *законодајелна комисија* у изворима се користи и за друге комисије формиране ради израде законских нацрта, а не само ону која је састављала српске законике 1828–1830, тако да су ови називи само описни, никако службени. Стога ће аутори овог рада употребљавати синтагме *прва*, тј. *друга кодификајорска комисија*. Вид. Архив Србије, Књажевска канцеларија (КК), регистар В одељења за 1834, под *Законописатељна комисија*; АС, Збирка Мите Петровића 7321, Намесништво Кнежевског достојанства Министарству финансија, Београд, 12. VII 1839; АС, Министарство иностраних дела – Внутрено одељење, 1843, II/296, Јован Вељковић Намесништву кнежевског достојанства, Београд, 17. III 1843.

као исправна. Извори – како необјављени, тако и објављени а непримећени – садрже неке податке који додатно осветљавају прве покушаје израде српског грађанског кодекса. Ти подаци наћи ће се пред читаоцима у тексту који следи.

2. ОД ПОЧЕТКА КОДИФИКАТОРСКОГ РАДА ДО ДРУГЕ КОДИФИКАТОРСКЕ КОМИСИЈЕ (1827–1834)

У уводу овог чланка наговештено је да је радова на кодификацији грађанског права било већ у 1827. Доказ за то може се пронаћи у заоставштини Алексе Ивића која се чува у Српској академији наука и уметности. Тамо се налази један аустријски извештај од 7. маја 1827³, према којем кнежев секретар Димитрије Давидовић и Аврам Гашпаровић састављају српски законик користећи се „немачким”⁴, Наполеоновим и пруским закоником и, највише, делом мађарског правника и теолога Имреа Келемена (1745–1819) које се у извештају помиње као *Jus Hungaricum*⁵. Нажалост, до података који би нам рекли нешто више о Давидовићевом и Гашпаровићевом раду за сада нисмо успели да дођемо.⁶

Током рада прве законодавне комисије Француски грађански законик је на српски превео њен члан Лазар Зубан. Томе говори у прилог више познатих чињеница. Наиме, Вук Караџић у једном свом писму Јернеју Копитару спомиње да је он преводио кривични законик и законик о кривичном поступку, док је кнез Милош 16. августа 1832. писао Димитрију Давидовићу да са Јанићијем Ђурићем и Јаковом Јакшићем дотера барем део грађанског законика да би се он могао штампати. Несумњиво је да с тим дотеривањем у вези стоји кнежево писмо митрополиту Петру Јовановићу од 20. августа исте године, у којем га моли да му пошаље свог секретара Зубана, јер је он преводио законе и најбоље зна њихов смисао.⁷ Из овога се јасно види да је Зубан позван да тумачи законик који је сам преводио и на којем се у том тренутку радило.

Добро је позната анегдота о томе како су чланови прве законодавне комисије схватили термине *хijоijека* и *службеносijи*. Међутим, није познато да

³ Датуми у раду наведени су по јулијанском календару, осим код датирања извора аустријске провенијенције.

⁴ Свакако аустријским.

⁵ У питању је Келеменово тротомно дело *Инстijиijуциjе мађарског jриваjног jправа* (*Institutiones iuris hungarici privati*), чије је прво издање објављено 1814.

⁶ Архив Српске академије наука и уметности у Београду (даље: АСАНУ), грађа Историјског института – заоставштина Алексе Ивића (даље: АИ), И VI, 116/1, генерал Фојт барону Сигенталу, Земун, 7. V 1827.

⁷ А. С. Јовановић, АПДН 1/1911, 12; Вук Стрефановић Караџић, *Прејиска IV (1829–1832)*, Београд 1988, 183–184; АС, Митрополија београдска, кутија 1 (1817–1831), кнез Милош митрополиту Петру, бр. 2337, Крагујевац, 20. VIII 1832.

у страним изворима та анегдотска прича има више верзија. Енглески путописац кроз Србију Ендрју Арчибалд Пејтон забележио је да је *ајоџека* у српском преводу ФГЗ постала складиште лекова; када је преводилац упитан откуд оно у грађанском законику, одговорио је да су за то заслужна велика достигнућа француске медицине и хирургије. Познату чињеницу да је прва кодификаторска комисија *Servitut* протумачила као *ројсџиво* допуњава навод из једног извештаја првог аустријског конзула у Србији Антуна Михановића да се члановима комисије том приликом из уста отео слободоумни узвик „Нећемо ропство!”. Наравно да је већ током рада прве кодификаторске комисије било јасно да она нема капацитет за посао који обавља. Да је било тако, између осталог говори и то што је београдски конзул (старешина трговаца) Пантелија Хаци Стојило, препоручујући „доброг Немца и Србина” Стефана Радичевића за српску службу, напоменуо да се он дванаестогодишњом службом у Земунском магистрату извештио у грађанском праву и да би се као такав могао искористити за превођење грађанског законика, пошто у Србији за то нема стручних лица.⁸

Међутим, постоје и индиције које релативизују (врло) лошу оцену рада прве кодификаторске комисије. Руско-француски истраживач и путописац Жан Мари Шопен похвалио је чланове комисије да су често пуно боље докучивали мисао законописца него што би то учинио школован правник.⁹ Нажалост, Шопен није навео аргументе којима би поткрепио свој став.

Зубан није превео првих 278 чланова ФГЗ. Ти чланови француске кодификације регулисали су објављивање, дејство и примену закона, уживање грађанских права и лишавање неког лица уживања тих права, исправе о личном статусу, пребивалиште, нестала лица и део материје брачног права (својства и услове за закључење брака, формалности у вези са закључењем брака, приговор против закључења брака, захтев за поништење брака, обавезе које из њега настају, права и дужности супружника, разлоге за раскид брака и део одредаба о разводу брака – разлоге за развод, развод на основу одређеног разлога и прва четири члана из поглавља о споразумном разводу).¹⁰ Имајући у виду садржину изостављених одредби, лако је могуће да за њих у преводу није било места јер не би биле примењиве у Србији.

⁸ Ендрју Арчибалд Пејтон, *Србија најмлађи члан европске породице или боравак у Београду и путовања по шумама и планинама унутрашњости 1843. и 1844. године* (са енглеског превео Бранко Момчиловић), Нови Сад 1996, 225; АСАНУ 7940, И 298, Михановић канцелару Метерниху, Београд, 19. VI 1837; АС, КК VI/28, Пантелија Хаци Стојило Кнезу Милошу, Београд, 4. VI 1830.

⁹ Abdolomyne Ubicini, Jean-Marie Chopin, *Provinces danubiennes et roumaines*, Paris 1856, 397.

¹⁰ *Code civile des Français*, Paris 1804, 1–68; АС, Поклони и откупи (ПО) 76/71, друга кодификаторска комисија кнезу Милошу, Београд, 27. III 1834.

Шопен наводи да су преводи прве кодификаторске комисије у јесен 1830. читани скупу црквених и световних великодостојника, који су на њих износили своје примедбе. Тај навод личи на казивање Јоакима Вујића да су преводи законика читани „у присуству неки отмени српски лица”, с тим што Вујић тај скуп датира на крај 1830. Кнез Милош сматрао је да материју из превода треба разделити на више краћих чланова како би сваком Србину била разумљива без тумачења.¹¹

3. „ТРЕЖЊЕЊЕ” И „МЕНТАЛНО ОЗДРАВЉЕЊЕ” (1834–1837)

Пошто је формирана друга кодификаторска комисија, њени чланови желели су да најпре на брзину прочитају цео превод ФГЗ и Законика о грађанском поступку, па после тога започну прегледање преводâ. Но како су увидели да у преводу прве кодификаторске комисије нема првих 278 чланова, морали су упоредо да преводе недостајуће чланове и прегледају превдене. Преглед ових других ишао је споро због тога што је друга кодификаторска комисија мењала неке чланове превода и додавала неке одредбе којих у изворнику није било, да би текст који је имала пред собом уподобила српским приликама. Кнез Милош затражио је 25. марта 1834. од комисије да му пошаље нацрт. Она је то учинила два дана касније, уз извињење што не може да му поднесе цео текст.¹²

Један препис чувеног писма кнеза Милоша којим члановима комисије пребацује да текст њиховог нацрта изгледа као да су састављачи били пијани или сасвим луди садржи владарев налог да му се достави још неки део нацрта ради прегледа. Нисмо успели да пронађемо одговор на питање да ли је комисија удовољила његовом захтеву. Међутим, ствари другачије стоје са одговором на кнежеву препоруку комисији од 10. априла да се за израду српског кодекса послуже и Аустријским грађанским законом. Лазар Теодоровић је у име комисије писао кнезу да је она 13. априла почела да чита АГЗ и да ће се трудити да поступи по његовој жељи, премда ће то бити доста тешко, будући да се систематика тог законика знатно разликује од оне у ФГЗ.¹³

Регистар Унутрашњег одељења Кнежевске канцеларије из 1834. открива да је у вези са изразом грађанског законика те године било још преписке.

¹¹ А. Ubicini, J. M. Chopin, 397; Драган Николић, 88; АС, МБ, кут. 1, кнез Милош митрополиту Петру, Крагујевац, 20. VIII 1832.

¹² АС, ПО 76/71, друга кодификаторска комисија кнезу Милошу, Београд, 27. III 1834.

¹³ АС, ПО 76/72, кнез Милош другој кодификаторској комисији, Пожаревац, 30. III 1834; АС, ПО 76/74, Лазар Теодоровић кнезу Милошу, Крагујевац, 14. IV 1834.

Одредница *Закони грађански* из тог регистра упућује и на број 1256, који не носи ниједан од аката обрађених у досадашњој литератури и овом чланку.¹⁴ Документ са тим деловодним бројем хронолошки треба сместити између 30. марта и 10. априла 1834, јер је Милошева критика поднетог нацрта заведена под бројем 1141, а препорука да се користи АГЗ под 1344.

Основа новог нацрта грађанског законика био је немачки превод ФГЗ који је сачинио лајпцишки професор права Кристијан Данијел Ерхард (1759–1813). Цитати превода чланова 2232 и 2240 ФГЗ на немачки које Зубан даје у писмима Сими Милутиновићу Сарајлији од 27. децембра 1835, тј. Вуку Карацићу од 6. септембра 1836, дословно се подударају са Ерхардовим преводима тих чланова. Ваља подсетити да се Зубан и радећи на пројекту законика о грађанском поступку користио Ерхардовим преводом.¹⁵

Terminus ante quem завршетка израде новог нацрта грађанског законика је 23. септембар 1836, будући да у свом писму кнезу Милошу од тог датума Тома Вучић Перишић и Алекса Симић о пројектима законика говоре као готовим. Вероватно је нацрт грађанског законика у основи био готов и раније. Алекса Ивић, полазећи од аустријске грађе, тврди да је нацрт био готов већ у јануару 1836, када је кнез Милош наводно сазвао једну групу изабраних народних старешина и чиновника да погледају већ преведене законе које он намерава да дâ у штампу. Према извештају команданта земунске тврђаве, генерала Фојта, од 26. фебруара 1836, српски законици су били готови, али њихово издавање било је планирано тек пошто Русија и Порта одобре да се за Србију донесе нови устав.¹⁶ Такође, упада у очи да се Зубан у децембру 1835. и септембру 1836. бавио истим делом ФГЗ, који се налази при крају те кодификације. Стога не треба искључити могућност да је Зубан саставио радну верзију нацрта, а касније се враћао на спорне тачке.

У заоставштини Николе Крстића у Архиву САНУ, под сигнатуром 7966/14, сачуван је регистар нацрта грађанског законика друге кодификаторске комисије. Он има две групе одредница. Једна, писана руком Лазара Зубана, простира се на четири почетне и завршној страни регистра. Та група одредница уз појам даје пропратни текст у којем се налазе одредбе нацрта о том термину, тако да се помоћу ње нацрт може поуздано делимично реконструисати. По свом облику и језичким формулацијама врло подсећају на одреднице из регистра коментара ФГЗ немачког правника Ернста Шпангенберга

¹⁴ АС, КК, регистар В одељења за 1834, под *Закони грађански*.

¹⁵ Christian Daniel Erhard, *Napoleons Gesetzbuch*, Leipzig 1811, 586–587; *Архивска грађа о Вуку Карацићу 1813–1864* (приредио Голуб Добрашиновић са сарадницима), Београд 1970, 242; В. С. Карацић, *Прејиска V*, 727–728; Урош Станковић, „Српски превод француског Законика о грађанском поступку (1806) из 1837”, ЗРПФНС 4/2014, 395.

¹⁶ А. Ивић, 181–182; АСАНУ, АИ, И V, 116/14, Фојт барону Чолићу, Земун, 26. II 1836; АС, КК VI/763, Тома Вучић Перишић и Алекса Симић кнезу Милошу, Београд, 23. IX 1836.

(1784–1833), чију је набавку Вук Карацић тражио од Копитара 1830.¹⁷ На осталим странама су лапидарне одреднице које се састоје од српске речи и њеног немачког превода. Судећи по рукописима, писало их је неколико лица.¹⁸

Из садржине регистра произлази да је текст нацрта имао саме чланове пројекта и коментаре на њих. Они су преузимани из Шпангенберговог коментара. То смо утврдили тако што смо делове текста неких обимнијих одредница који не постоји у ФГЗ проналазили у Шпангенберговом делу.

Нацрт је имао барем неке одредбе из првог наслова прве књиге ФГЗ. Одредница *безбедности* садржи текст према којем закони који имају за циљ јавну безбедност обавезују свакога ко живи у Србији и упућује на члан 3 нацрта. Исту одредбу, с тим што се наравно обавезност односи на све настањене на француској територији, има чл. 3 ФГЗ. У регистру је и одредница *земаљски господар*; регистар Шпангенберговог коментара има *Landesherr-a*, у коме се упућује само на члан 1 ФГЗ, где стоји да закони стичу обавезујућу снагу пошто их прогласи цар¹⁹, тако да се може претпоставити да је у нацрту била одредба о проглашењу законâ.

У нацрту је било одредби из брачног и родитељског права, које се јављају у више одредница. Прва је *Безбрачије*, у којој се каже да је безбрачност услов за закључење брака и упућује на чл. 89 нацрта. У ФГЗ се та одредба налази у чл. 147.²⁰ Текст из одреднице *Аљине* одаје нека решења нацрта о миразу и разводу брака. Жена би у мираз доносила „ношеће и спаваће” хаљине (чл. 603). У време настанка нацрта то је у Србији био обичај²¹. Регистар открива да је у нацрту постојала одредба према којој жена у случају преудаје има право да затражи од свекра и свекрве хаљине (чл. 626). Такво решење смо нашли у налогу кнеза Милоша пожаревачком окружном исправништву од 23. маја 1837. да се Лати, удовици покојног Мите Савића, која жели да се преуда, поред осталог дају и њене хаљине.²² Ако је жена крива за развод брака, муж није дужан жени да дâ ништа осим једног пара хаљина (чл. 185). Индикативно је да врло слично гласи пресуда кнеза Милоша прељубници Јеки, жени секретара Дунавско-тимочке војне команде Михаила Ђорђевића – да јој муж после развода да само нешто хаљина, „да баш гола од њега не иде”.²³

¹⁷ Упор. нпр. одредницу *Ајелација* из регистра са одредницом *Appellation* код Шпангенберга. Ernst Spangenberg, *Commentar über den Code Napoleon III*, Göttingen 1811, 327.

¹⁸ АСАНУ 7966/14, регистар нацрта грађанског законика друге кодификаторске комисије.

¹⁹ У оригиналном издању ФГЗ први конзул.

²⁰ Регистар, под *Безбрачије*; *Code civil*, 39.

²¹ Вид. нпр. Недељко Радосављевић, *Ужичка нахија I (1816–1830)*, Београд–Ужице 2005, 87–88; АС, КК VIII/650, Попис ствари које је Константина, жена покојног Теодора Хаџи Константиновића, унела у мираз.

²² Вид. АС, КК XXII/185, кнез Милош пожаревачком исправништву, Београд, 23. V 1837.

²³ АС, КК XIX/363, кнез Милош крајинском исправништву, Бања, 28. VII 1836.

Жена према нацрту (чл. 120), баш као и у изворнику (чл. 217) има ограничену пословну способност: без мужевљеве дозволе не може ништа да поклони или да прими поклон, прода или стави под хипотеку.²⁴

У регистру се налази реч *Верносї* – ФГЗ ту реч садржи само у чл. 212, у којем стоји да супружници једно другом дугују верност, помоћ и подршку.²⁵

У одредници *Билеџ* каже се да се помоћу тог знака може доказивати мајчинство. Такав текст јавља се код Шпангенберга, у коментару на чл. 341, где се излажу доказна средства за доказивање мајчинства. Родитељи који управљају имањем свог детета дужни су да плате трошкове болести од које је дете умрло и погребне трошкове у случају његове смрти (чл. 257 нацрта, тј. чл. 385 ФГЗ).²⁶

Ванбрачно дете се у регистру назива *безбрачно*. Одредница *Безбрачно дете* упућује на одредницу *Дете*, која, на несрећу, спада у оне крај којих нема даљег текста.²⁷

За усвојење је у регистру употребљен архаични израз *усињење*.²⁸

Нацрт је регулисао и институт старатељства. Члан 304 нацрта каже да болест ослобађа од старатељства. ФГЗ је у чл. 434 предвиђао да се од старатељства ослобађа лице погођено озбиљном слабошћу. Чл. 310 нацрта садржао је решење према којем се на одлуку о именовању татора може уложити жалба; тај који је могао да уложи жалбу је према ФГЗ сам именовани старатељ (чл. 440). Горе наведени чланови нацрта и изворника говоре да је пројекат у материји старатељства имао другачији распоред одредби од ФГЗ-а. Из регистра се види да је у нацрту био и текст у којем је стајало да се може поднети жалба на предлог упућен старатељу да се прода стараниково имање. То решење дошло је у нацрт из Шпангенберговог коментара.²⁹ У регистру постоје и *митуорсїва њомоћник* (Mitvormund – састаралац)³⁰ и *митуор њроїивни* (Gegenvormund, који би могао да се преведе као *надсїтаралац*)³¹.

О институту лишења пословне способности у регистру се налазе следећи подаци: да је бесомучност основ за делимично лишење пословне способности (чл. 359 нацрта) и да се на одлуку родбинске скупштине³² о забрани управљања сопственим имањем може поднети жалба (чл. 370 нацрта).

²⁴ Регистар, под *Бадава*; *Code civil*, 53.

²⁵ Регистар, под *Верносї*; *Code civil*, 53.

²⁶ Регистар, под *Билеџ* и *Болесї*; *Code civil*, 95; E. Spangenberg I, 327.

²⁷ Регистар, под *Безбрачно дете*.

²⁸ Регистар, под *Усињење*.

²⁹ Регистар, под *Аїелација* и *Болесї*; *Code civil*, 108; E. Spangenberg I, 381.

³⁰ Према чл. 396 ФГЗ за састараоца ће бити постављен дететов очух ако се мајци повери старатељство над дететом.

³¹ У питању је лице које се поставља за стараоца детету у оним случајевима када се његови интереси косе са интересом стараоца (вид. чл. 420 ФГЗ).

³² У ФГЗ се то тело зове породични савет (conseil de famille).

Судећи по регистру, у нацрту је била присутна материја поделе ствари. Алат који служи за обрађивање земљишта и алат за рад у фабрици папира сврстани су у непокретне ствари (чл. 393, идентичне одредбе у ФГЗ су смештене у чл. 524). Са друге стране, доживотне ренте су према нацрту покретне ствари (чл. 398 и 399), као и у ФГЗ (чл. 529 и 530). Зидни сат припада категорији собног намештаја (у чл. 533 ФГЗ тај уређај наведен је међу стварима које се сматрају за покретне), али научни, уметнички и занатски инструменти (у регистру *Алаији знања и мајсторије*) не спадају у покућство (чл. 402 и 403)³³.

Својина се у регистру зове *Имаосџво*. Уз ту одредницу стоји само њен немачки превод, тако да се из ње не може ни наслутити како је био регулисан један од главних института стварног права. Није на одмет подсетити да су Хацић и Лазаревић у свом писму кнезу Милошу од 25. јула 1837. констатовали како је право својине у нацрту ограничено, јер не постоји потпуна слобода располагања имањем и прави се разлика између земаља на које неко има тапију и оних са којима то није случај. Из тога се да назрети да је у нацрту можда постојала забрана располагања земљом на коју није издата тапија. То је била пракса у правном промету земљишта у време израде нацрта. У члану 5 *Закона на њвраћај земаља* (1839) помиње се да је до издавања Хатишерифа из 1833. онај ко живи на некој земљи, а на њу нема тапију сматран само за њеног држаоца. Тако је било и после издавања Хатишерифа, што се може видети из наредбе кнеза Милоша ваљевском исправништву од 20. априла 1835. да забрани продају земље лицима која на њу немају тапију.³⁴

У регистру се појављују и сусвојина и својинске тужбе.³⁵

Што се тиче начина стицања својине, регистар даје понешто података о налазу блага и одржају. Под одредницом *Блаџо* у регистру ћемо пронаћи питање коме оно припада (чл. 573 нацрта). Својину на пронађеном благу у ФГЗ регулише чл. 716. Према нацрту оставопримац није могао да стекне својину одржајем (чл. 1809), што у чл. 2236 предвиђа и ФГЗ. У регистру се јављају и окупација, острво, прираштај и смеша ствари.³⁶

Службености³⁷ су једино стварно право на туђим стварима заступљено у опширнијим одредницама регистра. Крај одреднице *Басамаке* (степенице)

³³ У ФГЗ (чл. 534) се та врста ствари зове *meubles meublants* (у буквалном преводу *покрећне покрећне ствари*) и обухвата оне ствари које служе за употребу у стану или за његово украшавање.

³⁴ Регистар, под *Имаосџво*; *Сборникъ законъ и уредба и уредбены указъ изданы у Княжесџву сѣрбскомъ* 1/1840, 104; А. С. Јовановић, АПДН 1/1911, 20; Обрад Гавриловић, *Ваљевски окружни суд 1815–1865. 50-дине*, Београд 1973, 79.

³⁵ Јован Хацић, „Спомени изъ моего Дневника”, *Огледало сѣрбско* (ОС) 5/1864, 132; А. Јовановић, АПДН 1/1911, 20; регистар, под *Имаосџво* и *Имаосџва џужба*.

³⁶ Вид. регистар, под *Аманџиџија*, *Блаџо*, *Осџрво*, *Приџаџак*, *Прираџаџај*, *Саједињење*; *Code civil*, 174–175, 548.

³⁷ У регистру су названа *миљачка џрава* и *џеџобе*. Ова помало рогобатна, али симпатична конструкција показује да је њен творац имао добар осећај за језик.

пише да уколико спратови једне зграде припадају различитим сопственицима, сваки сопственик спрата дужан је да у њој прави степенице (чл. 525 нацрта). Члан 664 ФГЗ, који се налази у поглављу о законским службеностима, садржи одредбу према којој је власник сваког од спратова у обавези да направи степенице које воде до његовог спрата. У регистру су забележени и хипотека и ручна залога.³⁸

Од осталих важнијих института стварног права читалац ће у регистру приметити државину и ретенцију.³⁹

Наследно право је у одредницама регистра добило пуно простора. Одредница *Ариџије* вели да ће после смрти неког лица бити сачињен попис његове заоставштине, упућујући на чл. 661 нацрта, док у погледу састављања и садржине тог пописа упућује на чл. 662. Та материја не постоји у ФГЗ, али је има у Шпангенберговом коментару, с тим да тамо није објашњење неког од чланова француске кодификације него текст који стоји засебно. Из тога се наслућује да се структура објашњења и коментара у нацрту није подударала са оном у Шпангенберговом штиву.⁴⁰

Нацрт је имао одредбе и о тестаменталном и о законском наслеђивању. Одредница *Бадава* у једној од реченица има формулацију да се само завештањем и поклоном за случај смрти може добродично располагати сопственим имањем (чл. 731 нацрта). Идентична одредба присутна је у чл. 893 ФГЗ. У регистру је наведена и једна специфичност војничког завештања. Ако се војник разболи или буде рањен, његово завештање моћи ће да сачини „надзиратељ болестника или рањеника” (чл. 836). Тај члан је без сумње модификована одредба чл. 982 ФГЗ, према којој ће болесни или рањени војник своју последњу вољу моћи да искаже пред војним лекаром и војним командантом задуженим за одржавање реда у болници.⁴¹

Хацић и Лазаревић навели су у свом писму кнезу Милошу од 25. јула 1837. да се међу одредбама нацрта којих нема у изворнику налазе и неке којима се сужава право располагања имовином за случај смрти, но из њиховог казивања се не види о каквим се ограничењима ради. Извори указују на то да би се ограничења могла односити на тестаментално располагање и да имају везе са улогом кнеза Милоша у расподелу заоставштине покојника. Енглески конзул у Србији Џорџ Хоџес је у једном свом извештају тврдио да ниједно завештање у Србији не постаје пуноважно док га кнез Милош не одобри. На то подсећа и одредба из Зубановог нацрта законика о грађанском поступку да се тестамент не може поништити док се о томе не извести кнез. Архивска грађа показује да је у време настанка нацрта било случајева да

³⁸ Регистар, под *Басамаке, Залога и Ипоотека; Code civil*, 162.

³⁹ Вид. регистар под *Пријизажање и Задржање*.

⁴⁰ Регистар под *Ариџије*; E. Spangenberg II, 137.

⁴¹ Регистар, под *Бадава и Болесни; Code civil*, 217, 239.

кнез Милош потврђује и допуњава тестаменте, али и врши расподелу имања противно последњој вољи оставиоца.⁴²

Законски наследници у регистру су названи *безтестаментални*. Из сећања Јована Хаџића одраније је познато да је нацрт имао неке одредбе које су ограничавале наследна права супруга и ћерки. Може бити да се ради о ограничењима наследноправног положаја жена у погледу наслеђивања непокретности. Судска пракса из доба настанка нацрта познаје три ограничења те врсте. Према једном од њих жене нису наслеђивале непокретне ствари уопште, према другом земљу, а према трећој незасађену земљу.⁴³

У регистру постоје одреднице о нужном наслеђивању и легату.⁴⁴

У свом извештају Метерниху од 19. јуна 1837. Конзул Михановић је изнео оцену да је наследно право у нацрту знатно измењено у односу на изворник, што је, по Михановићем речима, заслуга кнеза Милоша, који је желео да помоћу тих измена задовољи своје „фискалне тежње”.⁴⁵ Михановићев став треба примити с резервом, пошто је с кнезом био у лошим односима.

Из регистра се може дознати доста о решењима нацрта у области облигационог права. Три одреднице говоре о уговору о поклону. Према једној, *Болницама*, поклон дат болници примиће њен овлашћени управник (чл. 1190 нацрта). У ФГЗ тај пропис је у чл. 937. У другој и трећој одредници (*Апоитекар и Болесџ*) стоји да ће поклон који неко лице да апотекару у време болести која је довела до његове смрти бити ваљан само под извесним условима, тј. да ће такав поклон бити неважан ако је дат онима који су то лице надзирали током „последње болести” (чл. 764 нацрта). Према члану 909 ФГЗ доктори медицине и хирургије, лекари без титуле доктора медицине (*officiers de santé*) и апотекари који су неговали неко лице током болести од које је оно умрло не могу да се окористе располагањима тог лица за живота и за случај смрти учињеним у њихову корист док је трајала фатална болест, уз одређене изузетке.⁴⁶

⁴² А. С. Јовановић, АПДН 1/1911, 20; У. Станковић, 398; АС, КК XXXVII/358, Тома Вучић Перишић кнезу Милошу, Шабац, 19. XI 1832; недатирана пресуда кнеза Милоша поводом тужбе удовице Мандре од 15. X 1832; АС, КК VIII/423, београдски нахијски суд кнезу Милошу, Београд, 13. IV 1833; кнез Милош београдском нахијском суду, Пожаревац, 19. IV 1833; АС, КК XXI/176, објава кнеза Милоша као доупна тестаменту Коце Марковића, Пожаревац, 29. III 1837; АС, КК XXVII/827, кнез Милош смедеревском исправништву, Смедерево, 5. IV 1837; исти истом, Крагујевац, 30. IV 1837.

⁴³ Ј. Хаџић, ОС 5/1864, 132; О. Гавриловић, 83–84, 90–91; *Рудничка нахија 1816–1839* (приредио Радослав Љушић и Ана Самарџић), Горњи Милановац 1995, 238; *Маџистрајт нахије Ужичко-соколске Судски протокол 1832/1833* (приредио Новак Живковић), Ужице 1997, 186, 188, 199, 217; АС, КК XXXVII/469, недатирана пресуда кнеза Милоша поводом молбе Јоксе Гачић од 21. X 1832; АС, КК XVI/118, Велики суд кнезу Милошу, Крагујевац, 20. XII 1837.

⁴⁴ Вид. регистар под *Завештање*, *Закони део* и *Закони наследник*.

⁴⁵ Радослав Љушић, *Кнежевина Србија*, Београд 2004, 374–375; АСАНУ, 7940, И 298, Михановић Метерниху, Београд, 19. VI 1837.

⁴⁶ Регистар, под *Апоитека*, *Болесџ* и *Болницама*; *Code civil*, 161, 167.

У регистру се помиње да је уговор о остави по својој природи добротин (чл. 1498 нацрта). Исту одредбу има чл. 1917 ФГЗ. Крчмар према чл. 1531 нацрта одговара за ствари које гост донесе у његову крчму – идентично решење има чл. 1952 ФГЗ. Не сасвим јасна одредница у регистру која гласи да ће у вези са стварима које путник да на оставу у крчми или хану моћи да се користе сведоци као доказно средство, постаје јаснија када се консултује други део Шпангенберговог коментара. Тамо је објашњено да ће у евентуалним споровима потраживања вредности веће од 150 франака моћи да се доказују исказима сведока уколико поверилац не може да поднесе писани доказ свог потраживања и као пример таквог случаја наводи невољну оставу.⁴⁷

По чл. 1537 нацрта правила уговора о остави примењиваће се и на уговорни секвестар, у случају да је он уговорен без накнаде (одредба из члана 1958 ФГЗ). Уговор о најму се, према регистру, налазио у чл. 1371–1383 и правила тог уговора би се, ако је тако договорено, примењивала и на браваре приликом обављања одређених послова (вид. чл. 1799 ФГЗ). За уговор о пуномоћству у нацрту се предвиђало да је добротин уколико није уговорено другачије (чл. 1565), што је решење из чл. 1986 ФГЗ. Као добротин се могао уговорити уговор о доживотној ренти; ако се то догоди рента је подложна узапћењу (чл. 1548 и 1560 нацрта, односно чл. 1969 и 1981 ФГЗ).⁴⁸

У регистру се помињу и уговори о зајму, залози, закупу, ортаклуку, купопродаји, осигурању, пуномоћству, брачни уговор и уговор на срећу.⁴⁹

Одредбе о застарелости потраживања из нацрта истоветне су одговарајућима из ФГЗ: рок застарелости потраживања крчмара за трошкове смештаја и хране је шест месеци, док потраживање апотекара за издати лек застарева за годину дана (чл. 1841 и 1842 нацрта, односно 2271 и 2272 ФГЗ).⁵⁰

Михановић је известио Метерниха да је нацрт био нејасно написан, књишким „русификованим” језиком. Конзул је свакако алудирао на црквенословенски, али нам се та његова тврдња не чини као вероватна, пошто међу одредницама регистра има врло мало оних са црквенословенским обликом, а и кнез Милош је другу кодификаторску комисију опоменуо да стил законика треба да буде јасан.⁵¹

У неком засад непознатом тренутку у Кнежевини се родила идеја да се нацрти друге кодификаторске комисије подвргну стручном прегледу. Зна се да је кнез Милош за тај посао прво хтео да ангажује ритмајстора из Панчева Крсту Хаџића. Његово име је у регистрима Унутрашњег одељења Кнежевске

⁴⁷ Е. Spangenberg III, 77; регистар, под *Ан, Аманетиџија, Бадава*; *Code Civil*, 343, 348.

⁴⁸ Регистар, под *Бадава и Бравари*; *Code civil*, 437, 472, 475, 477, 478.

⁴⁹ Вид. у регистру, под *Зајам, Закуј, Кирије уџовор* и одреднице под *Уџовор*.

⁵⁰ Регистар, под *Анција и Ајоџекар*; *Code civil*, 555.

⁵¹ АСАНУ 7940, И 298, Михановић Метерниху, Београд, 19. VI 1837; „Прилози за историју нашег законодавства”, *Пороџа* 19/1881, 302.

канцеларије за 1836. забележено само под одредницом *Обреновић Јефрем*, што би могло да дâ одређеног основа за претпоставку да је кнежев брат играо некакву улогу у Хаџићевом потенцијалном ангажовању. Михановић је писао да се за Хаџићево довођење залагала „чиновничка странка“, састављена углавном од лоше настројених пребегица из Аустрије. Насупрот њима су, вели конзул, стајали Србијанци, који су добро примали конзулова убеђивања да српско законодавство мора почивати на духу старих српских уредби, закона и обичаја, а да се тек касније могу консултовати страна знања и искуства, и то оних народа који су Србима слични по положају, културном нивоу, начину живота и пореклу.⁵² Неколико месеци касније Михановић је помињао и постојање неке струје која је заговарала довођење законописаца из Русије, али о њој није оставио никакве даље податке.⁵³

Кнез Милош је преко неког свог неименованог чиновника ступио у контакт са Крстом Хаџићем, који је изразио спремност да пређе у Србију, али је тражио да га кнез позове службеним путем, преко бечког двора. Коришћење Хаџићевих услуга осујетио је Михановић, поручујући поред осталог да би српски закони требало да буду такви да не изискују адвокате, због којих парнице дуго трају, а Хаџић је баш „рад све нешто заплетено имати”.⁵⁴

Прича о доласку Јована Хаџића и Василија Лазаревића у Србију и њихове активности у Кнежевини до писма кнезу Милошу од 25. јула 1837. изазвали су велику пажњу научне јавности и стога се о њима пуно писало. Написаном треба додати то да се на основу једне одреднице у регистру Иностраног одељења Кнежевске канцеларије за 1837. може закључити да је кнез Милош те године непосредно Метерниху писао да се двојици законописаца дозволи прелазак у Србију и да је Метерних одговорио да су они за то добили одобрење. Захваљујући истом регистру богатији смо и за податак да је 1837. руски генерални конзулат у Влашкој и Молдавији тражио некакво обавештење у вези са српским законцима и да му је у вези с тим одговорено. Сасвим је умесно помислити да се захтев конзулата упућен баш у години доласка законописаца из Аустрије тицао управо њиховог доласка. Хаџић је за прелазак у Србију поставио неке услове, који су прихваћени.⁵⁵

⁵² Британски дипломата Дејвид Уркварт, који се такође противио рецепцији страног права у Србији, казао је у мају 1837. Димитрију Давидовићу и Лазару Зубану да је „писани законик Наполеонов и учинио, те је Наполеон пропао”. АС, КК VI/929, Димитрије Давидовић и Лазар Зубан кнезу Милошу, Београд, 22. V 1837.

⁵³ АС, КК, регистри В одељења за 1836, под *Обреновић Јефрем*; АСАНУ, 7940, И 280, Михановић Метерниху, Београд, 18. X 1836; АСАНУ 7940, И 298, исти истом, Београд, 19. VI 1837.

⁵⁴ АС, КК VI/763, Алекса Симић и Тома Вучић Перишић кнезу Милошу, Београд, 23. IX 1836.

⁵⁵ АС, КК, регистар И одељења за 1837, под *Метерних, канцлер у Аустрији и министар иностраних дела, Руски консулати генерални у Валахији и Молдавији, Хадџић Јоан, сенатор новосадски*.

Ангажовање Хацића и Лазаревића било је, данашњим речником казано, добро медијски пропраћено. Баш као што је и данас случај, писање штампе о тој теми било је врло шаролико. Загребачке *Илирске народне новине* објавиле су 24. јануара 1837. вест да су Хацић и Лазаревић ангажовани као искусни стручњаци за угарско право и правну науку. За разлику од *Илирских народних новина*, бечки *Хуморист* писао је 8. фебруара 1837. да је Хацић позван у Србију као угарски правник-научник са искуством, који познаје и теорију и праксу, а Лазаревић као дубоки познавалац аустријског права. У *Франкфуртјер обер-пост-амтс цајтунгу* од 31. јануара 1837. објављена је делимична пророчанска дезинформација – да Хацић и Лазаревић прелазе у Србију да би кнезу Милошу послужили за превођење „немачких” закона.⁵⁶

Од ФГЗ као модела за српски грађански законик одустало се и пре Хацићевог и Лазаревићевог писма Милошу од 25. јула 1837, у којем законописци кажу да Наполеонов законик није подобан за узор будућег српског кодекса. У писму Михановићу од 6. јуна 1837. Метерних је изразио забринутост због вести да упркос преласку Хацића и Лазаревића у Србију ФГЗ и даље фигурира као мустра за српску грађанску кодификацију. Ако је веровати Лазаревићу, Хацић и он су након свог преласка у Србију после више дискусија, уз одобрење кнеза Милоша, успели да издејствују одбацивање ФГЗ. То се морало десити пре 19. јуна 1837, јер тада Михановић у писму Метерниху о ФГЗ говори као дефинитивно одбаченом.⁵⁷

4. ЗАКЉУЧАК

Истраживање је показало да је рад на кодификацији грађанског права у Кнежевини Србији почео бар годину дана раније него што се до сада мислило. Сазнања о првој кодификаторској комисији обogaћена су за идентитет преводиоца Француског грађанског законика, број преведених чланова и неке детаље о оценама резултата рада те комисије. Рад друге кодификаторске комисије такође је додатно расветљен. Сада су макар делом познати начин њеног рада и резултати њене делатности. По нашем скромном суду, без сумње највредније откриће из ове фазе кодификаторског рада је регистар нацрта грађанског законика. Научна јавност никако не сме да се задовољи делимичном реконструкцијом његовог текста и проналажење нових података о садржини пројекта мора бити императив. Било би пожељно и да се

⁵⁶ *Ilirske narodne novine*, br. 7, 24. I 1837; *Frankfurter Ober-Postamts Zeitung*, № 32, 31. I 1837; *Der Humorist*, № 17, 8. II 1837.

⁵⁷ АСАНУ 7940, И 531, Метерних Михановићу, 6. VI 1837; АСАНУ 7940, И 298, Михановић Метерниху, Београд 19. VI 1837; АСАНУ, АИ, И X, 120/5, Лазаревић генералу Фојту, Земун 4. IX 1837.

помере границе сазнања о пропалом ангажману Крсте Хацића и могућим перипетијама у вези са ангажовањем Хацића и Лазаревића, чије је постојање нашим истраживањима само наговештено. Нарочито би требало истражити рад Хацића и Лазаревића на затирању мисли о рецепцији ФГЗ. Аутори овог дела потрудили су се да за све набројане теме будућих истраживања обезбеде полазну основу и надају се да су у томе успели.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Необјављени извори

Архив САНУ

Архив Историјског института – Заоставштина Алексе Ивића;

Заоставштина Николе Крстића;

Исписи из бечких архива;

Архив Србије

Збирка Мите Петровића;

Књажевска канцеларија;

Министарство иностраних дела – Внутренје одељење;

Митрополија београдска;

Поклони и откупи;

1. Објављени извори

Архивска зраћа о Вуку Караџићу 1813–1864 (приредио Голуб Добрашиновић са сарадницима), Београд 1970;

Гавриловић Обрад, *Ваљевски окружни суд 1815–1865. године*, Београд 1973;

Der Humorist;

Ilirske narodne novine;

Erhard Christian Daniel, *Napoleons Gesetzbuch*, Leipzig 1811;

Караџић Стефановић Вук, *Прејиска IV-V*, Београд 1988–1989;

Code civile des Français, Paris 1805;

Маџисџајџи нахије Ужичко-соколске Судски ѿроџокол 1832/1833 (приредио Новак Живковић), Ужице 1997;

Пејтон Ендрју Арчибалд, *Србија најмлађи члан евројске ѿпородице или боравак у Београду и ѿуџовања ѿ шумама и ѿланинама унуџрацџосџи 1843. и 1844. године* (са енглеског превео Бранко Момчиловић), Нови Сад 1996;

„Прилози за историју нашег законодавства”, *Пороџа* 19/1881, 302–303;

Радосављевић Недељко, *Ужичка нахија I (1816–1830)*, Београд–Ужице 2005;

Рудничка нахија 1816–1839 (приредили Радош Љушић и Ана Самарџић), Горњи Милановац 1995;

Сборникъ законъ и уредба и уредбены' указа издааны' у Княжесџиву србскомъ; Frankfurter Ober-Postamts Zeitung;

Хацић Јован, „Спомени из моџга дневника”, *Оџледало србско* 2/1864, 36–42; 5/1864, 129–138;

Литература

- Ивић Алекса, „Израда законика за Кнежевину Србију (Од 1829–1843)”, *Архив за правне и друштвене науке* 3/1921, 177–197;
- Јовановић Алекса С., „Рад на ‘торжественим’ законима”, *Архив за правне и друштвене науке* 4/1909, 257–262; 1/1911, 11–25; 2/1911, 90–100; 3/1911, 169–177; 4/1911, 256–264;
- Кићовић Мираш, *Јован Хаџић (Милош Свејић)*, Нови Сад 1930;
- Љушић Радош, *Кнежевина Србија*, Београд 2004;
- Николић Драган, „Рад на грађанском закону у Србији 1829–1835. године”, *Сто ђедесет година од доношења Српског грађанског законика (1844–1994)* (уредник Миодраг Јовичић), Београд 1996, 85–92;
- Николић Душан, „Два века грађанског права у обновљеној Србији (1804–2004)”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 2/2004, 277–309;
- Никчевић Томица, *Посљанак и покушај прераде Грађанског законика Кнежевине Србије*, Београд 1971;
- Петровић Мита, *Финансије и услове обновљене Србије до 1842. I*, Београд 1897;
- Станковић Урош, „Српски превод француског Законика о грађанском поступку (1806) из 1837”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 4/2014, 391–408;
- Ubinini Abdolomyne, Chopin Jean-Marie, *Provinces danubiennes et roumaines*, Paris 1856;
- Spangenberg Ernst, *Commentar über den Code Napoleon III*, Göttingen 1810–1811.

Gordana M. Drakić, Ph.D., Full Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
G.Drakić@pf.uns.ac.rs

Uroš N. Stanković, Assistant with Ph.D.
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
U.Stankovic@pf.uns.ac.rs

New Data on First Attempts to Codify Law in The Principality Of Serbia (1827–1837)

Abstract: *The article reveals new data on first attempts of codification of civil law in the Prinipality of Serbia. The attempts lasted from 1827, the year in which prime codification works are recorded, to 1837, when French Civil Code was rejected as a role model of future Serbian code. The revelations came from archive materials and non-Serbian literature and press. They are related to the work of the first and second codification committee, draft civil code composed between 1834 and 1837 and some details regarding the engagement of expert lawyers for the purpose of drawing up civil code.*

Keywords: *Lazar Zuban, Jovan Hadžić, Vasilije Lazarević, French Civil Code, Serbian Civil Code.*

Датум пријема рада: 30.01.2020.